

Przegląd Naukowy – Inżynieria i Kształtowanie Środowiska nr 72, 2016: 220–229
(Prz. Nauk. Inż. Kszt. Środ. 72, 2016)
Scientific Review – Engineering and Environmental Sciences No 72, 2016: 220–229
(Sci. Rev. Eng. Env. Sci. 72, 2016)

Alicja KOT-NIEWIADOMSKA, Jarosław KAMYK

Instytut Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią – Polska Akademia Nauk
Mineral and Energy Economy Research Institute – Polish Academy of Sciences

Kształtowanie brył krajobrazowych w przestrzeni wybranych miast Górnego Śląska

Formation of landscape structure in space of selected cities of the Upper Silesia

Słowa kluczowe: bryła krajobrazowa, odzysk odpadów wydobywczych, gospodarka przestrzenna, Górny Śląsk

Key words: landscape structure, recover of extractive waste, spatial management, Upper Silesia

Wprowadzenie

Na jakość i kształt przestrzeni Górnego Śląska wpływ wywiera między innymi gospodarka bazująca na górnictwie węgla kamiennego. Poprzemysłowy krajobraz jest charakterystyczny dla tego regionu i w znacznym stopniu kształtuje obecnie jego raczej niekorzystny wizerunek. Jednocześnie jego nieodłącznym elementem pozostają miejsca składowania odpadów wydobywczych, które wraz z wieżami szybowymi na stałe „wrysowały się” w śląski krajobraz. Zgodnie z ustawą z 10 lipca 2008 roku o odpadach wydobywczych są to odpady, które pochodzą z poszukiwania, roz-

poznawania, wydobywania, przeróbki i magazynowania kopalin ze złóż. Ponad 80% masy odpadów wydobywczych z górnictwa węgla kamiennego jest wykorzystywane gospodarczo, z tej ilości tylko 30% jest produktem handlowym, a pozostałe 70% zostaje zdeponowane w środowisku w wyniku niwelacji terenów, robót inżynierskich i kształtowania tzw. budowli ziemnych (Baic, 2013), zwanych również bryłami krajobrazowymi. Ten ostatni proces może odbywać się tylko wówczas, gdy planowane działanie jest określone w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego lub w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

Zgodnie z „Planem Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego” (2004), konieczne jest włączenie terenów poprzemysłowych do procesu odnowy przestrzennych struktur miejskich i regionalnych. Powinno się to odbywać poprzez ochronę walorów

dziedzictwa kulturowego, ale również poprzez rewitalizację i nadawanie nowych funkcji terenom przemysłowym i zdegradowanym, przy jednoczesnym zachowaniu i odbudowie powiązań ekologicznych. Kształtowanie nowego układu funkcjonalno-przestrzennego z zachowaniem równowagi między danym obszarem a otoczeniem powinno być zatem głównym celem prowadzonych przekształceń (Gasidło, 1998). Odpowiednim przykładem takich działań jest nadawanie funkcji rekreacyjnych i sportowych obiektom, w obrębie których od lat deponowane są odpady wydobywcze. Analiza tych funkcji i znaczenia w przestrzeni wybranych miast Górnego Śląska jest głównym celem poniższego artykułu.

Bryły krajobrazowe – zagadnienia formalne

Na terenie województwa śląskiego znajduje się obecnie około 130 obiektów (WIOS, 2012), w stosunku do których wymiennie używa się takich pojęć, jak: zwałowiska, składowiska, hałdy, zwały odpadów górniczych, bryły krajobrazowe, stawy osadowe. Najbardziej znane obiekty, na których składowane były lub są odpady wydobywcze, to Szarlota w Rydułtowach, przy kopalni Rydułtowy-Anna oraz hałda Skalny przy KWK Bolesław Śmiały w Łaziskach Górnych. Właściwie każde śląskie miasto ma taki obiekt (lub nawet kilka), czego znakomitym przykładem jest Zabrze, w granicach którego jest ich około 30, czy Ruda Śląska, w której zajmują one niemal 5% jej całej powierzchni. Wiele z tych miejsc jest ciągle użytkowanych,

nie posiadają one statusu składowisk czy też obiektów unieszkodliwiania odpadów wydobywczych, lecz funkcjonują w charakterze miejsc wykorzystania odpadów wydobywczych na podstawie decyzji zezwalających na ich odzysk. Na obszarze części z nich prowadzone są prace polegające na formowaniu bryły zwałów do docelowych rzędnych, wykonywaniu ekranów izolacyjnych zabezpieczających przed przenoszeniem się zjawisk pożarowych i likwidacji tych zjawisk, wydobyciu przepalonych łupków czy też zagospodarowaniu w celu utworzenia obiektów rekreacyjnych, aby jak najlepiej mogły wkomponować się w istniejący krajobraz.

Przedsięwzięcia mające na celu odzysk odpadów wydobywczych poprzez kształtowanie brył krajobrazowych możliwe jest tylko na podstawie stosownych decyzji zezwalających na taki kierunek odzysku. Praktykowane jest ono przez wiele kopalń węgla kamiennego i powinno być zgodne z decyzją o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, która zatwierdza projekt budowlany i stanowi podstawę udzielania pozwolenia na budowę. Wspomniane pozwolenie wydaje się z zachowaniem warunków zgodnych z treścią ustawy Prawo budowlane (Kamyk i Kot-Niewiadomska, 2015). W przypadku gdy teren wnioskowanej inwestycji nie jest objęty miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego, to zgodnie z ustawą o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym i ustawą o gospodarce nieruchomościami jest to inwestycja celu publicznego i wymaga decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego. Powstające bryły krajobrazowe formalnie traktowane są więc jako budowle (obiekt budow-

lany VIII kategorii), nie zaś składowiska odpadów wydobywczych. Głównym powodem, dla którego kopalnie wybierają taki kierunek zagospodarowania odpadów wydobywczych są kwestie ekonomiczne. Kopalnie bowiem ponoszą jedynie jednorazowe koszty związane z wbudowaniem materiału w bryłę krajobrazową i jej rekultywacją, nie zaś coroczne opłaty środowiskowe z tytułu składowania odpadów. Taki sposób postępowania umożliwiła ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. prawo budowlane, która to w definicji budowli wymienia również składowiska odpadów. Jednocześnie przepisy ustawy nie naruszają przepisów prawa geologicznego i górniczego, w odniesieniu do obiektów budowlanych zakładów górniczych.

Aktualnie formowane bryły zazwyczaj oddalone są od zabudowań mieszkalnych, a także położone są raczej w pewnej odległości od samej kopalni. Stare obiekty, takie jak na przykład Szarlota zlokalizowane są w bezpośrednim sąsiedztwie zakładu górniczego, co wynika z pewnych uwarunkowań historycznych, które dla przywołanego przykładu, bardziej szczegółowo przedstawione zostaną w dalszej części artykułu.

Analiza wybranych przykładów

Bryła krajobrazowa Szarlota

Wyjątkowym obiektem w województwie śląskim jest niewątpliwie bryła krajobrazowa o powierzchni 33 ha, we wschodniej części miasta Rydułtowy, w niedalekiej odległości od centrum i niemalże w sąsiedztwie jego zabudowy jednorodzinnej. Stożek Szarlota (fot. 1, fot. 2) będący najwyższą stożkową hałdą w Europie (wysokości mierzona od podstawy 134 m) stanowi najstarszą część tego obiektu – na nim nie są obecnie prowadzone żadne prace. Został on bowiem wpisany do gminnej ewidencji zabytków miasta co umożliwia ochronę Szarloty między innymi poprzez stosowanie odpowiednich zapisów w planie zagospodarowania przestrzennego. Dla stożka Szarlota uchwała Rady Miasta Rydułtowy z 22 listopada 2012 r. w sprawie zmiany MPZP wyznacza strefę ochrony konserwatorskiej krajobrazu kulturowego, w której obowiązuje zakaz dokonywania zmian wysokości oraz istniejącego nachylenia zboczy. Szarlota znajduje się na szlaku zabytków techniki województwa śląskiego oraz jest

FOTOGRAFIA 1. Bryła krajobrazowa Szarlota w mieście Rydułtowy – widok od strony wschodniej (fot. A. Kot-Niewiadomska)

PHOTO 1. Szarlota landscape structure in Rydułtowy – view from the East (photo by A. Kot-Niewiadomska)

FOTOGRAFIA 2. Bryła krajobrazowa Szarlota w gminie Rydułtowy – widok od strony zachodniej (fot. A. Kot-Niewiadomska)

PHOTO 2. Szarlota landscape structure in Rydułtowy – view from the West (photo by A. Kot-Niewiadomska)

częścią nieformalnie wytypowanej korony hałd śląskich, na którą składa się kilka podobnych obiektów w Łaziskach, Tarnowskich Górach, Jastrzębiu Zdroju i Krzyżanowicach. W dolnej części stożek miejscami jest gęsto porośnięty drzewami i krzewami, a na wierzchołku występują kępy traw. W pozostałej części bryły – nie objętej ochroną – ciągle prowadzone są prace polegające na warstwowym wbudowywaniu kruszyw uzyskanych z odpadów wydobywczych kopalni KWK Rydułtowy-Anna. Docelowo ma powstać nowa budowla krajobrazowa o proporcjach zbliżonych do historycznego stożka Szarlota, ale o nieco większych rozmiarach. Planowany nowy stożek będzie górował ponad 190 m nad otaczającym terenem, i jednocześnie około 55 m powyżej istniejącego stożka (SUiKZP miasta Rydułtowy, 2013). W części południowo-zachodniej, na styku pomiędzy starą a nowo kształtowaną bryłą, wykonywany jest ekran izolacyjny z materiału gruboziarnistego zabezpieczający przed przenoszeniem się zjawisk pożarowych. Zagospodarowanie terenu poprzez obsianie trawą i zadrzewienie następuje sukcesywnie. Obejmuje ono

nawiezenie warstwy ziemi po zakończeniu formowania danej półki i obsianie jej mieszkanką traw. Po upływie około 2–3 lat obsadzana jest drzewami i krzewami. Docelowo obiekt będzie bryłą krajobrazową, która po kompleksowym zagospodarowaniu spełniać będzie funkcje rekreacyjno-sportową. Zakończenie prac związanych z zagospodarowaniem Szarloty planowane jest na 2026 rok i do tego czasu zdeponowane tam zostanie jeszcze kilka mln ton odpadów wydobywczych.

Program rewitalizacji Rydułtów (2011) w zakresie strefy przestrzennej miasta wskazuje wiele kwestii problemowych, wśród których wymienić należy między innymi:

- rozległe zwałowisko w centralnej części miasta,
- bardzo mały udział terenów zieleni w powierzchni całkowitej miasta i jednocześnie obecność zieleni nieurządzonej i zaniedbanej,
- niewystarczająca ilość obiektów infrastruktury rekreacyjno-sportowej i stale pogarszający się stan istniejących obiektów tego typu.

Podobny problem podkreślony został również w „Aktualizacji Strategii

Zrównoważonego Rozwoju Miasta Rydułtowy na lata 2008–2015” (2007). Równocześnie uwagę zwraca się na niewykorzystany dotąd potencjał zwałowiska Szarlota oraz jego słabe powiązania funkcjonalne, przestrzenno-krajobrazowe i komunikacyjne z terenami miejskimi do niego przyległymi. Bazując na potrzebach miasta w zakresie właściwej organizacji przestrzeni, w koncepcji ukształtowania i zagospodarowania terenu stożka Szarlota proponuje się stworzenie nowej budowli krajobrazowej o proporcjach zbliżonych do historycznego stożka, jednak o większych wymiarach. Planowana rekultywacja biologiczna i zagospodarowanie tego terenu pozwoli na wykreowanie przestrzeni oferującej wiele elementów związanych ze sportem i rekreacją wkomponowanych w urządzoną zieleń miejską. Wykorzystane w ten sposób zostaną niewątpliwie atuty tego miejsca jako punktu widokowego oraz dominanty przestrzennej identyfikującej miasto.

Obiekt Szarlota jest doskonałym przykładem współwystępowania różnorodnych form aktywności, zarówno ze strony miasta, jak i samej kopalni. Przez lata swojego istnienia (od 1900 roku) Szarlota stała się symbolem Rydułtów, na stałe już „wrysowanym” w krajobraz, co zostało podkreślone poprzez objęcie jej ochroną prawną. Warto wspomnieć, że nazwa obiektu została wyłoniona w konkursie zorganizowanym dla mieszkańców i nawiązuje do historycznej nazwy pierwszej kopalni węgla, jaka tu istniała. Jednocześnie jest to zwałowisko niezbędne dla zachowania ciągłości ruchu zakładu górniczego KWK Rydułtowy-Anna, a planowany sposób jego zagospodarowania zaspokoi w przyszłości wiele potrzeb miasta i jego mieszkańców.

Bryła krajobrazowa Wrzosa

W posiadaniu kopalni Rydułtowy-Anna jest również stożek Wrzosa (fot. 3) o powierzchni przekraczającej 20 ha, położony we wschodniej części miasta Pszów. Znajduje się on poza obszarami zabudowanymi i sąsiaduje głównie z terenami otwartymi miasta, w tym z rozległym kompleksem leśnym, uznawanym za jeden z podstawowych zasobów przyrodniczych Pszowa i bezwzględnie wymagający zachowania. Projekt budowlany przewidywał ukształtowanie bryły Wrzosa z użyciem odpadów wydobywczych (skały płonnej i odpadów poflotacyjnych KWK Anna), ale także żużli i popiołów z EC Anna oraz żużli paleniskowych z gospodarstw domowych i gruzu budowlanego z miasta Pszowa. Bezpośrednio po wykonaniu robót ziemnych całość ukształtowanej powierzchni terenu powinna zostać obsiana mieszankami traw dobranymi do istniejącego podłoża (odpady górnicze i inne). Ze względu na występowanie na tym obiekcie zjawisk termicznych i zakończenie wydobywania na zlikwidowanym Ruchu Anna Kopalni Rydułtowy-Anna, na przedmiotowym terenie nie jest prowadzone obecnie zagospodarowanie odpadów wydobywczych. Niestety nie są tam również prowadzone żadne prace zmierzające do finalnego zagospodarowania tego obiektu, który podobnie jak stożek Szarlota miałby pełnić funkcję rekreacyjno-sportową. Zakończona została jedynie rekultywacja techniczna poprzez odpowiednie ukształtowanie kilkupoziomowej bryły (Program Ochrony... 2009). Jej forma jednak może ulec zmianie, jeżeli wystąpi konieczność likwidacji miejsc zapożarowanych.

FOTOGRAFIA 3. Bryła krajobrazowa Wrzosa w Pszowie (fot. A. Kot-Niewiadomska)
PHOTO 3. Wrzosa landscape structure in Pszów (photo by A. Kot-Niewiadomska)

„Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Miasta Pszów na lata 2010–2015” (2010) identyfikuje Wrzosa jako obiekt stanowiący znaczący problem zarówno z uwagi na ochronę środowiska (zagrożenie dla gleb i wód, zanieczyszczenie pyłami i gazami), jak i przestrzeni publicznej, której atrakcyjność oceniana jest bardzo nisko. Program zwraca uwagę na brak ogólnodostępnych obiektów sportowo-rekreacyjnych, które mogłyby oferować różnorodne formy spędzania wolnego czasu oraz na stosunkowo małą lesistość i brak obiektów terenów zieleni w przestrzeni miasta. Jednocześnie wspomniany dokument wymienia bryłę krajobrazową Wrzosa jako jeden z najważniejszych terenów inwestycyjnych, którego potencjał do tej pory nie został wykorzystany.

Założenia projektu zagospodarowania stożka Wrzosa wychodzą naprzeciw wielu potrzebom miasta i jego mieszkańców. Jeżeli zostaną one w pełni zrealizowane, to miasto zyska kompleks sportowo-rekreacyjny o powierzchni przekraczającej 40 ha. Do bryły przylega bowiem teren osadników mułowych (tzw. zielona hałda) o powierzchni 17 ha. Obecnie jest on w rękach prywatnej firmy, która prowadzi jego rozbiórkę (w celu odzysku węgla i usunięcia miejsc

zapalnych) i planuje ponowne ukształtowanie zgodne z koncepcją i zaleceniami miasta.

Realizacja projektu to niewątpliwie znaczące wzbogacenie bazy turystycznej poprzez utworzeniem na terenie bryły krajobrazowej centrum sportowo-rekreacyjnego wyposażonego między innymi w: amfiteatr, ścieżki rowerowe i wiele obiektów sportowych. Wraz z podniesieniem atrakcyjności turystycznej miasta, znacznie zwiększy się udział terenów zieleni, bowiem w ramach rekultywacji biologicznej projektowane są nasadzenia drzew i krzewów. Będzie to istotny element kształtowania ogólnomiejskiego systemu obiektów terenów zieleni jako podstawy rozwoju bazy rekreacyjno-wypoczynkowej miasta, komunikacji rowerowej oraz równoważenia potrzeb środowiska zurbanizowanego i przyrodniczego (SUiKZP miasta Pszów, 2009). Planowane działanie pozostaje oczywiście zgodne z ustaleniami obowiązującego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Bryła krajobrazowa Skalny

Charakterystycznym obiektem jest także bryła krajobrazowa Skalny w Łaziskach Górnych – powstała przez wbu-

dowanie odpadów wydobywczych KWK Bolesław Śmiały, które zakończone zostało w 1998 roku. Zajmuje powierzchnię 32 ha, a jej wysokość przekracza 90 m, co sprawia, że jest jednym z największych w Europie miejsc deponowania odpadów wydobywczych. W ramach rekultywacji technicznej została ona uformowana na kształt wielopoziomowej bryły. W ciągu ostatnich kilkunastu lat była jednak eksploatowana w celu pozyskania kamienia, a także prowadzono na niej prace mające na celu likwidację miejsc zapożarowania, oficjalnie zakończone w 2004 roku. W odróżnieniu od obiektów Szarlota i Wrzosa, obiekt Skalny jest już całkowicie porośnięty trawą, a z północno-zachodniej strony – na skutek naturalnej sukcesji – również lasem. Zakończona rekultywacja biologiczna wyeliminowała negatywne oddziaływanie bryły na środowisko oraz znacznie podniosła walory krajobrazowe tego miejsca. Położony w geometrycznym środku Łazisk Górnych obiekt, bezpośrednio przylega do rozległego kompleksu leśnego, rozciągającego się w kierunku północnym. W związku z tym stanowi istotne uzupełnienie systemu zieleni miejskiej.

„Program Rewitalizacji Gminy Miejskiej Łaziska Górne na lata 2007–

–2013” (2008) jako zadanie wynikające z przyjętego programu ochrony środowiska, przyjmuje adaptację tego obiektu do celów parkowych. Jest to działanie zgodne ze „Strategią Zrównoważonego Rozwoju Miasta Łaziska Górne” (2015), w tym również z jej celem nadrzędnym, jakim jest wykreowanie wysokiej jakości życia mieszkańców. Obiekt ten zatem nie będzie pełnił funkcji typowo sportowo-rekreacyjnej, takich obiektów bowiem w mieście jest wystarczająca ilość. Wprawdzie jego zagospodarowanie w kierunku parkowym jeszcze nie miało miejsca, to obiekt ten już od kilku lat spełnia taką funkcję, mimo iż nie jest w pełni do niej przystosowany. Ogromne zainteresowanie ze strony mieszkańców jest wystarczającym dowodem na to, że miejsce o takim charakterze stanowić będzie istotne uzupełnienie przestrzeni miasta.

Podsumowanie

Specyfika przestrzeni miast Górnego Śląska jest kształtowana przede wszystkim mnogością terenów przemysłowych różnego typu, wśród których niemałe znaczenie odgrywają miejsca składowania odpadów wydobywczych z gór-

FOTOGRAFIA 4. Bryła krajobrazowa Skalny w Łaziskach Górnych (fot. A. Kot-Niewiadomska)
PHOTO 4. Skalny landscape structure in Łaziska Górne (photo by A. Kot-Niewiadomska)

nictwa węgla kamiennego. Ograniczone możliwości sprzedaży odpadów przyczyniają się do tego, iż kopalnie poszukują alternatywnych kierunków ich zagospodarowania. W wielu przypadkach jest to budowa brył krajobrazowych na podstawie pozwolenia budowlanego. Wielokrotnie lokalizuje się je na terenach już zdegradowanych działalnością kopalni, ale i tak ostateczny zasięg bryły znacznie przewyższa rozmiary pierwotnie przekształconego terenu. Działania te przyczyniają się więc do wyłączenia z użytkowania znacznego areału gruntów nawet na okres kilkudziesięciu lat. Jednocześnie miejsca te w przyszłości mogą determinować potencjał rozwojowy miasta, pod warunkiem, że ich ponowne zagospodarowanie będzie efektywne, a jego kierunek będzie uwzględniał lokalne potrzeby i możliwości gospodarki przestrzennej.

W artykule przytoczono trzy przykłady brył krajobrazowych, których budowa stała się kierunkiem odzysku odpadów wydobywczych kopalń Rydułtowy-Anna (Szarlota i Wrzosa) i Bolesław Śmiały (Skalny). Głównym celem podejmowanych działań jest lub będzie w przyszłości przystosowanie kształtowanych przez lata brył do pełnienia nowych funkcji – rekreacyjno-sportowych lub parkowych. Towarzyszące zagospodarowaniu uporządkowanie i powiększenie obszarów pokrytych zielenią ułatwi stworzenie nowej przestrzeni wypoczynkowej, a właściwe wykorzystanie potencjału miejsca i jego charakterystycznych elementów, przyczynić się może do stworzenia nowych symboli miasta. Taki charakter mają działania podejmowane w zakresie rewitalizacji bryły krajobrazowej Szarlota, której unikatowy kształt potrakto-

wany został niemalże jako inspiracja do dalszych procesów odnowy tego terenu. Istotne jest również to, że z punktu widzenia lokalnej społeczności obiekty te – zwłaszcza historyczne – często traktowane są jako atut danego miasta, a nie element zmniejszający jego atrakcyjność. U większości wywołują niemalże natychmiastowe skojarzenia z kopalnią, a więc podstawowym i jedynym miejscem pracy ich rodzin.

Nadanie nowych wartości użytkowych omówionym w artykule obiektom przyniesie niewątpliwie wielorakie korzyści – z jednej strony dla środowiska, a z drugiej dla mieszkańców. Zagospodarowanie brył na cele rekreacyjno-sportowe spowoduje ograniczenie ich negatywnego oddziaływania na wszystkie składniki środowiska, w tym przede wszystkim na ludzi. Dla nich jednocześnie wykreowana zostanie nowa funkcjonalna przestrzeń, a miejsca te zostaną odpowiednio zintegrowane z resztą miasta. Biorąc pod uwagę bardzo mały udział terenów zadrzewionych i zalesionych zarówno w Rydułtowach (12%), Pszowie (12%), jak i Łaziskach Górnych (10%), uznać można za uzasadniony „biologiczny” kierunek rekultywacji tych obiektów. Dodatkowo, również analizując bazę rekreacyjną tych miast, można jednoznacznie przyjąć, że projektowany kierunek zagospodarowania brył krajobrazowych jest jak najbardziej właściwy. Miasta te są aktualnie stosunkowo ubogie zarówno w tereny zadrzewione, jak i miejsca gwarantujące możliwość uprawiania aktywnego wypoczynku. Całoroczne obiekty sportowe tego typu w omawianym rejonie nie funkcjonują. Istniejąca infrastruktura sportowo-rekreacyjna jest niewystarczająca w stosunku

do zdiagnozowanych i przejawianych potrzeb. Ponadto na przełomie ostatnich lat zauważalna jest stale postępująca jej degradacja. Oceniając zasadność przyjętego sposobu zagospodarowania brył, warto zwrócić również uwagę na położenie tych obiektów w obrębie poszczególnych miast, ich dostępność komunikacyjną oraz tereny, z jakimi sąsiadują. Szczególnie istotne jest bliskie sąsiedztwo dużych, zwartych kompleksów leśnych dla obiektów Skalny i Wrzosy. W przyszłości jest więc szansa, że miasta zyskają atrakcyjne obiekty terenów zieleni o łącznej powierzchni przekraczającej 50 ha.

Samoistna adaptacja przez mieszkańców na cele spacerowe i wypoczynkowe obiektu Skalny wskazuje, że istnieje zapotrzebowanie na miejsca o takim charakterze. Również – formalnie jeszcze niedostępna dla mieszkańców – Szarlota przyciąga wielu ludzi zarówno jako znakomity punkt widokowy, jak i jako miejsce do wycynowej jazdy na rowerze czy motorze. Aprobata dla zaistnienia takich miejsc jest powszechna, a nowe postrzeganie krajobrazu kulturowego własnego regionu jest często ważniejsze niż sama infrastruktura techniczna. Dzięki takiemu krajobrazowi mieszkańcy odkrywają niezauważane wcześniej walory środowiska, w którym żyją, a które wcześniej postrzegali jako bardzo zdegradowane. W tak przekształconym regionie należy więc kreować miejsca, które w oczach lokalnej – ale nie tylko – społeczności złagodzą negatywny wizerunek krajobrazu.

Każdy z omówionych obiektów znajduje się obecnie na innym etapie kształtowania bądź też rekultywacji i żaden nie spełnia jeszcze swoich do-

celowych funkcji. Na chwilę obecną projekty zagospodarowania tych brył, w szczególności Szarloty i Wrzosów to jedynie założenia teoretyczne. W praktyce eksploatacja takich miejsc może trwać nawet kolejnych kilkanaście lat, a finalny ich kształt i przeznaczenie osiągnięte zostaną jeszcze później. Czynnikiem spowalniającym ten proces mogą być zjawiska zapożarowania, które bezwzględnie należy usunąć, a sam obiekt zabezpieczyć. Chociaż kopalnie starają się sukcesywnie prowadzić rekultywację biologiczną tych obiektów, to nadanie im nowych funkcji użytkowych, to dla wielu mieszkańców odległa perspektywa. Podobnych koncepcji w samym rejonie Rybnika jest kilka, bo właściwie każda z funkcjonujących tu kopalń przyjęła analogiczny kierunek zagospodarowania odpadów wydobywczych. Praktyka pokazuje jednak, że takie działania – chociaż rozciągnięte w czasie – mogą zakończyć się sukcesem. Bardzo dobrym tego przykładem może być centrum sportowo-rekreacyjne w Sosnowcu z wyciągiem narciarskim czy najbardziej spektakularny na terenie Polski sztuczny stok narciarki na Górze Kamieńsk będącej zwałowiskiem zewnętrznym Kopalni Węgla Brunatnego Bełchatów.

Literatura

- Aktualizacja Strategii Zrównoważonego Rozwoju Miasta Rydułtowy na lata 2008–2015* (2007). Rydułtowy.
- Baic, I. (2013). Technologie zagospodarowania odpadów z górnictwa węgla kamiennego – wyniki projektu FORESIGHT OGWK. *Rocznik Ochrona Środowiska*, 15, 1899-1915.
- Gasidło, K. (1998). Problemy przekształceń terenów poprzemysłowych. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej*, 1408, 1-201.

- Kamyk, J. i Kot-Niewiadomska, A. (2015). Kształtowanie brył krajobrazowych jako kierunek odzysku odpadów wydobywczych w górnictwie węgla kamiennego. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Zielonogórskiego, Inżynieria Środowiska*, 38, 14-22.
- Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Miasta Pszów na lata 2010–2015 – aktualizacja* (2010). Urząd Miasta Pszów.
- Lokalny Program Rewitalizacji Rydułtów na lata – aktualizacja na lata 2009–2020* (2011). Rydułtowy.
- Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego* (2004). Katowice.
- Program Ochrony Środowiska dla Gminy Miasta Pszów – aktualizacja* (2009). Pszów.
- Program Rewitalizacji Gminy Miejskiej Łaziska Górne na lata 2007–2013* (2008). Łaziska Górne.
- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Miasta Łaziska Górne na lata 2016–2026* (2015). Łaziska Górne.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Rydułtowy – projekt* (2013). Rydułtowy.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Pszów* (2009). Pszów.
- Uchwała Rady Miasta Rydułtowy z dnia 22 listopada 2012 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Rydułtowy obejmującego obszar oznaczony symbolem MP/12-Z/1* (29.205.2012).
- Ustawa z dnia 10 lipca 2008 r. o odpadach wydobywczych* (Dz.U. 2008 nr 138 poz. 865, z późniejszymi zmianami).
- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. prawo budowlane* (Dz.U. 1994 nr 89 poz. 414, z późniejszymi zmianami).
- WIOŚ (2012). *Ocena stanu środowiska w rejonie obiektów objętych monitoringiem lokalnym, na terenie województwa śląskiego*. Katowice.

Streszczenie

Kształtowanie brył krajobrazowych w przestrzeni wybranych miast Górnego Śląska. Przestrzeń miast Górnego Śląska jest kształtowana przede wszystkim mnogo-

ścią terenów przemysłowych, wśród których istotne znaczenie odgrywają miejsca składowania odpadów wydobywczych z górnictwa węgla kamiennego. Odzysk ich poprzez kształtowanie brył krajobrazowych, mających pełnić funkcje głównie rekreacyjne, jest praktykowany przez wiele kopalń węgla kamiennego. Uporządkowanie i rozszerzenie terenów zieleni ułatwi stworzenie nowej przestrzeni wypoczynkowej, a właściwe wykorzystanie potencjału miejsca i jego charakterystycznych elementów może przyczynić się do stworzenia nowych symboli miasta.

Summary

Formation of landscape structure in space of selected cities of the Upper Silesia. Space of Upper Silesia cities is created mostly by multiplicity of industrial areas, among which important are areas for the storage of extractive waste. Recovery of extractive waste through forming of landscape structure is popular among Upper Silesian hard coal mines. These structure, finally will perform the function of recreation. Arrangement and expansion of green areas will facilitate the creation of new recreational space. Appropriate use of the potential and characteristic features of these places contribute to creation of new cities symbols.

Authors' address:

Alicja Kot-Niewiadomska
Jarosław Kamyk
Instytut Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią
Polskiej Akademii Nauk
31-261 Kraków, ul. Wybickiego 7, Poland
e-mail: a.kn@min-pan.krakow.pl
kamyk@min-pan.krakow.pl